

УДК 783.6 (477.87)

DOI 10.32782/2224-0926-2022-1-43-3

Ігор Задорожний
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри музичного мистецтва,
Мукачівський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОГО МАТЕРІАЛУ В ІРМОСАХ КАНОНА РІЗДВА ХРИСТОВОГО ЦЕРКОВНОГО ПРОСТОПІНІЯ БОКШАЯ-МАЛИНИЧА

У статті розглядаються особливості структурування музичного матеріалу в ірмосах канона Різдва Христового Церковного Простопінія 1906 року. Визначено та уточнено характер змін при формуванні музичної складової частини ірмосів, показано прямий зв'язок із рукописними і друкованими ірмологіонами, способи оновлення давніх форм сакральної монодії в регіональній церковно-співочій практиці на початку ХХ століття. Помітною особливістю мелодико-ритмічних новоутворень в ірмосах є домінування музичних принципів їх структурування, прояви народно-пісенних ритмоінтонацій, орієнтація церковних співців на стислі та спрощені форми розспівування богослужбових текстів.

Ключові слова: ірмологіон, Простопініє сакральна монодія, ірмос, музичний текст.

Важливим завданням досліджень професійної музичної культури Закарпаття є відтворення загальної картини її розвитку, детальних студій її окремих компонентів у розмаїтті народно-пісенних традицій, регіональних звичаєвих особливостей. На цьому тлі найбільше питань виникало у процесі усвідомлення традицій церковного співу, особливостей музичних текстів тих чи інших жанрів *Церковного Простопінія* 1906 року Бокшая-Малинича [6], оскільки це вимагало врахування різносторонніх аспектів формування церковно-співочого репертуару, структурних особливостей жанрів сакральної монодії та їх змін у процесі тривалих русько-візантійських співочих контактів.

Словацький дослідник Д. Панца висловив ряд припущень щодо впливу болгарського напіву на ірмоси канонів Різдва Христового, Богоявлення та Стрітіння Господнього. Використовуючи метод паралельного зіставлення окремих мотивів, фраз ірмосів з *Простопінія* та стихир, тропарів болгарського напіву з ряду друкованих джерел (Львівського ірмологіону 1816 р., *Гласопісця* 1894 р. І. Дольницького, *Напівника Церковного* І. Полотнюка 1902 р. та ін.), дослідник відзначає певну їх подібність в опорних тонах, квартових стрибках, контурах мелодій. Порівняння дало підстави віднести розглянуті ірмоси з *Простопінія* до болгарського напіву та утверджувати думку про можливу подібність і до інших жанрів [8, с. 208].

Проте запропонований метод порівнянь музичного тексту (окремих фраз) не дає відповіді на питання особливостей структурування музичного матеріалу в ірмосах зазначених канонів свят у *Простопінії*. Не враховано і факту паралельного функціонування різновидів напівів (київського, болгарського, грецького та ін.) протягом століть, творчих процесів їх взаємодії та адаптації [5, с. 171–194], особливостей музичної стилістики жанрів болгарського напіву [3].

За нашими спостереженнями, в ірмосах канону Різдва Христового *Церковного Простопінія* простежується зв'язок зі зразками рукописних і друкованих ірмологіонів XVII – поч. XIX століть [1, с. 107]. Враховуючи факт лише часткового висвітлення відповідної проблематики, зосередимо увагу на уточненні та ширшому висвітленні

Зупинимось на показі характеру зв'язків та співвідношення музичного матеріалу ірмосів *Простопінія* та ірмологіонів.

При паралельному зіставленні початкових віршових рядків ірмоса 1 пісні з *Простопінія* 1906 року та Катавасійника 1875 року Ангела Іванова, пізньої болгарської співочої практики [4, с. 160–175] (приклад № 5), бачимо певну подібність у контурах руху мотивів. А у *Простопінії* музичні звороти іншої ритмічної будови, які розміщуються на інтервал кварта (квінти) вище болгарського вірця.

Початковий вірш. рядок ірмоса 1 піс. канона Різдва з *Простопінія* 1906р.

Хри-сто-сь ра-жда-єт-ся сла-ви-те, Хри-сто-сь съ не-бєсь, сря-ща-те,

Початковий рядок ірмоса 1 піс. канона Різдва з Катавасійника 1875р. А.Іванова

Хри-сто-сь ра-жда-єт-ся сла-ви-ті Хри-сто-сь съ не-бєсь сря-ща-те

Приклад № 5. Початкові музично-віршові рядки ірмоса 1 пісні канона Різдва Христового з *Простопінія* 1906 р. та Катавасійника 1875 р. А. Іванова.

Порівняння композиційної структури ірмоса 1-ї пісні з *Простопінія* та рукописного Ірмологіона 1809 року І.Югасевича показало аналогічну закономірність у їх метричній будові: в ірмосі *Простопінія* – (6+5), (6+5), (6+4), а в ірмосі з ірмологіона – (6+6), (6+5), (5+4) метричних одиниць (у *Простопінії* половинна, а в ірмологіоні – ціла тривалість). В обох зразках наявні геміольні співвідношення (чергування груп з трьох тривалостей із групами з двох), які виділяємо пунктирними дужками у вигляді половинної та цілої ноги крапкою (η. та ω.). Зазначимо, що при суттєвих змінах у ритмо-інтонаційному матеріалі, незначній різниці у кількості тривалостей, зберігаються метричні пропорції у віршових рядках (див. приклад № 6).

Хри-стос раж-да-єт-ся сла-ві-те Хри-стос со не-бе-се стрі-тай-те.

Хри-стос на зем-ли воз-но-сі-те-ся пой-те-Гос-по-де-ви вся зем-ля

и ве-се-ли-ем вос-пой-те лю-ді-є я-ко про-сла-ви-ся.

Приклад 6. Ірмос 1 пісні канона Різдва Христового з рукописного Ірмологіона 1809 року І. Югасевича

Паралельне зіставлення піввірша «пойте Господеви вся земля» («В») ірмоса 1-ї пісні з *Простопінія* та ряду рукописних і друкованих ірмологіонів XVII–XIX століть показує як часткову зміну інтонацій, так і більшу спільність у контурах мелодичного розвитку зі зразком з рукописного Ірмологіона 1809 року Івана Югасевича (див. приклад № 7)

У наступному піввірші «и веселием воспойте...» у *Простопінії* суттєво змінюються інтонації, мелоритміка набирає самостійних рис. За рахунок появи хроматизмів, загострення тяжіння утверджується інша ладова модель порівняно з діатонічною основою в ірмолоях, що вказує на спорідненість з народними піснями карпатського регіону, для яких характерна мінливість інтонацій. Такі зміни ірмоложних діатонічних послідовностей дають підстави провести паралелі з народнопісенними інтонаціями, визначити один із способів оновлення музичної мови у церковно-пісенній практиці, що зафіксовано у *Простопінії* 1906 року.

Спосіб скорочень, формування окремих мотивів, поява ритмо-інтонаційних змін у *Простопінії* добре простежуються при паралельному зіставленні музично-віршових рядків з рукописних і друкованих ірмологіонів XVII–XIX століть (див. приклад № 7).

Простопініє 1906 р.

Рукописний ірмологіон 1809 р. І.Югасевича

Друкований Почаївський ірмологіон 1794 р.

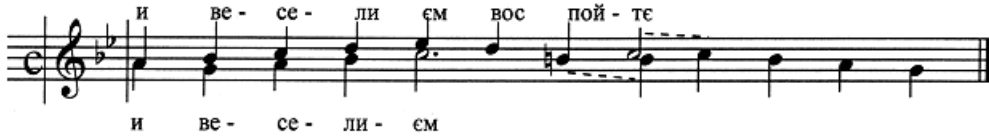
Львівські друковані ірмологіони 1709 р., 1757 р.

Рукописний ірмологіон 1634-50 рр! (за каталогом Ю.Ясіновського №29)

Приклад 7. Порівняння музично-віршових рядків ірмоса 1 пісні канона Різдва Христового з *Простопінія* 1906 року та рукописних і друкованих ірмологіонів XVII–XIX ст.

Слід зазначити, що певні зміни та варіанти виникали і внаслідок придатності ірмоложних мелодій для втворювання. Якщо умовно застосувати накладання піввірша «и веселием воспойте» з *Простопінія* та з ірмологіонів, то побачимо терцієве співвідношення у висхідному русі .

Простопініє 1906р.

Почаївський 1794р., Ірмологій І.Югасевича 1784-85, 1809, 1811-1812рр.

Приклад 8. Піввірш заключного рядка ірмоса 1 пісні канона Різдва Христового.

Тож особливості змін музичних текстів відбувались за ритмічної модифікації, терціво-інтонаційної варіантності при збереженні плавності мелодики, наспівності, розгортання суміжними тонами.

Аналогічні співвідношення в музичному матеріалі спостерігаємо і в заключному піввірші «яко прославися», де в ірмосі *Простопінія* зберігаються опорні тони, а ланки початкового мотиву зміщено на терцію вище в порівнянні з ірмолоюною мелодикою.

Рукописний ірмологійон 1634-50 рр. (За каталогом Ю.Ясіновського №29)

я - ко про сла - ви - ся
я - ко - про сла - ви - - - ся
я - ко про - сла - - - ви - - - - ся

Приклад 9. Заключний піввірш ірмоса 1 пісні канона Різдва Христового

Отже, в ірмосах Різдва Христового *Простопінія* представлено специфічний варіант розспівування текстів на основі декількох варіантів мелодико-ритмічних зворотів, у яких основні зміни ритмо-інтонацій свідчать про суттєві скорочення і трансформацію традиційних нормативів ірмолоюних напівів. Лише окремі спільні мотиви, опорні тони, вторування та стабільність метричної будови засвідчують пряму залежність новоутворень від базової ірмолоюної основи, що добре бачимо при порівнянні всієї структури ірмоса першої пісні канона Різдва Христового з друкованого Ірмологійона 1757 року та *Простопінія*.

Запропоновані методи компаративного аналізу музичних текстів різних джерел вказують на доцільність врахування різностильових нашарувань в сакральній монодії, широкої проблематики досліджень музичної текстології [7, с. 235–243], використання комплексного і системного підходу в аналізі духовних співів давньої України, що увиразнює картину спільного та відмінного, забезпечує усвідомлення специфіки формування регіональних традицій церковного співу.

Ihor Zadorozhnyi. Particularities of shaping musical content in heirmoi of the Canon of the Nativity of Christ in Prostopiniye by Bakshai-Malynych

The article examines the peculiarities of the structuring of musical content in the heirmoi of the canon of the Nativity of Christ in church Prostopiniye of 1906. The author determines and specifies the nature of changes in the formation of the musical component of heirmoi, and elucidates the direct connection with handwritten and printed irmolohions, methods of updating ancient forms of sacred monody in regional church singing practice at the beginning of the 20th century. A noticeable feature of melodic and rhythmic new formations in heirmoi is the dominance of musical principles of their structuring, manifestations of folk-song rhythm intonations, and orientation of church singers to concise and simplified forms of singing liturgical texts.

Key words: *irmolohion, Prostopiniye, sacral monody, heirmos, music text.*

Література

1. Задорожний І. Ірмоси Простопінія: джерела, особливості мелодики. *Простопініє – наша спільна спадщина : Матеріали конференції присвяченої сторічному ювілею першого друкованого видання «Церковного Простопінія» о. І. Бокшая.* Ужгород : Ужгородська греко-католицька богословська академія ім. Блаженного Теодора Ромжі, 2007. С. 103–123.
2. Колесса Ф. Музикознавчі праці. Київ : Наукова Думка, 1970. С. 266–287.
3. Корній Л., Дубровіна Л. Болгарський наспів з рукописних нотолінійних ірмолоїв України кін. XVI–XVII ст. / Інститут української археографії НАН України. Київ, 1998.
4. Пішлегер М. Певческая богослужбная книга «Катавасийник» в болгарских изданиях XIX–XX века. *Православна монодія: її богословська, літургійна та естетична сутність: Науковий вісник НМАУ ім. П.І. Чайковського.* Вип. 15. Київ, 2001. С. 160–177.
5. Цалай-Якименко О. Київська школа музики XVII ст. Київ – Львів – Полтава : НТШ, 2002.
6. Церковное Простопініє. Унгарь : Унію, 1906. 191 с.
7. Ясіновський Ю. Из спостережень над текстами української церковної монодії. *Musica humana: Збірка статей кафедри музичної україністики.* ч. 1. Львів : ЛДМА ім. М.В. Лисенка, 2010. С. 235–243.
8. Pancza D. Kánony sviatkov Narodenia, Bohozjaveniaa Stretnutia Pana v Bokšayovom irmologione. *Простопініє – наша спільна спадщина : Матеріали конференції, присвяченої сторічному ювілею першого друкованого видання «Церковного Простопінія» о. І. Бокшая.* Ужгород : УжБА ім. Блаженного Теодора Ромжі, 2007. С. 208.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>